

NİKOLAY GOGOL

ÖLÜ CANLAR

ÇEVİRİ: HAZAL YALIN

NIKOLAY GOGOL

ÖLÜ CANLAR

I. CİLT

Can Klasik

Ölü Canlar: I. Cilt, Nikolay Gogol

Rusça aslından çeviren: Hazal Yalın

Мертвые души (Myortvyje dushi)

İlk baskı: Üniversite Matbaası, Moskova, 1842

Bu çeviride kaynak alınan baskı: H.B. Гоголь. *Мертвые души*. Т. 1, Minsk 1972

© 2024, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kasım 2024, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Editör: Lütfiye Pehlivan

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak uygulama: Berke Koç / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: MY Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şti.

Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sokak. No:8 Kat:2

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 47939

ISBN 978-975-07-6444-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

NIKOLAY GOGOL

ÖLÜ CANLAR

I. CİLT

ROMAN

Rusça aslından çeviren

Hazal Yalın

♥can

Nikolay Gogol'ün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Taras Bulba, 2007

Neva Bulvarı, 2020

Palto, 2020

Burun, 2021

Müfettiş, 2021

NİKOLAY GOGOL, 1809'da Ukrayna'da doğdu. Halk kültürünü yansıtmakla birlikte alışılmışın dışına çıkan ilk öyküleri Rus edebiyatına yeni ve diri bir hava getirdi. Genç yaşında ünlenen Gogol'un ilk hayranları arasında şair Aleksandr Puşkin ve eleştirmen Vissarion Belinski de vardı. *Mirgorod Öyküleri* ve *Petersburg Öyküleri*, Gogol'un Rus edebiyatındaki yerini daha da sağlamlaştırdı. Çar I. Nikolay dönemindeki yozlaşmış bürokrasiyi acımasızca alaya alan *Müfettiş* adlı güldürüsünün gerici basından gördüğü büyük tepki üzerine Rusya'dan ayrılmak zorunda kalan Gogol, çeşitli aralarla 1842'ye kadar Roma'da yaşadı. *Ölü Canlar* adlı romanı, serflik düzeni ve devlet yönetimindeki adaletsizlikleriyle feodal Rusya'yı yansıtıyordu. Gogol'ü ününün doruğuna ulaştıran yapıtı *Ölü Canlar* oldu. Rus edebiyatının öncü isimlerinden kabul edilen Gogol, 1852'de Moskova'da öldü.

BİRİNCİ CİLT

Yazardan Okura

Kim olursan ol, okurum, nerede olursan ol, hangi makamda bulunursan bulun, ister yüksek bir rütbe sahibi muteber biri ister sıradan bir adam, eğer Tanrı okuma yazmayı ihsan ettiyse sana ve kitabım da geçtiyse eline, senden yardım dilerim.

Herhalde ilk baskısını okuduğun önünde duran bu kitapta devletimizden alınmış bir adam resmediliyor. Bizim Rus topraklarımızda seyahat ediyor bu adam ve asillerden basitlere her türden adamlarla karşılaşılıyor. Rus insanının haysiyet ve faziletlerini değil noksanlarını ve fenalıklarını göstermek için alınmıştır bu adam ve onun etrafındaki herkes de bizim zaaf ve noksanlarımızı göstermek için alınmıştır; iyi insanlar ve karakterler ise diğer kısımlarda olacak. Bu kitapta pek çok şey Rus topraklarında gerçekten hasil olduğu gibi, nasılsa öyle değil yanlış tasvir edilmiştir çünkü her şeyi bilemezdim: Bir insan ömrü topraklarımızda olan bitenin yüzde 1'ini bile öğrenmeye yetmez. Dahası, benim kendi özensizliğim, olgunlaşmamışlığım ve aculluğumdan ötürü de pek çok hata ve yanlış oldu, bu yüzden her sayfada tashih edilmesi gereken şeyler var; senden ricam, okur, beni tashih etmelidir. Ne kadar yüksek eğitilmiş olursan ol, ne kadar yüksekte yaşarsan yaşa, ne kadar önemsiz görünürse görünsün gözlerine kitabım, ne kadar küçük bir iş gibi gelirse gelsin sana onu düzeltmek ve yorumlarını yazmak bana, senden bunu yapmanı rica ediyorum. Ve sen, düşük eğitilmiş ve basit makamlardaki okurum, bana bir şeyler öğrete-meyecekmiş gibi cahil sayma kendini. Şu dünyada yaşamış ve görmüş, insanlarla karşılaşmış her insan, başkalarının fark et-

mediği bir şeyleri fark etmiş ve başkalarının bilmediği bir şeyler öğrenmiştir. Bu yüzden yorumlarından mahrum etme beni; dikkatle okuyacak olursan onu bir yerlerine dair söylenecek bir şeyler bulmaman mümkün değildir.

Mesela, hayat tecrübesi ve irfanı zengin olan ve resmettiğim insanların ortamını bilenlerden biri olsun, tek bir sayfasını bile atlamadan tüm kitap için notlar alsın, onu okumaya eline bir kalem alıp önüne bir parça dosya kâğıdı koyarak başlasın ve birkaç sayfa okuduktan sonra kendisinin ve karşılaştığı bütün insanların hayatını, gözlerinin önünde olan bütün olayları ve kitabımda tasvir edilene benzer veya kitabımda resmedilene tezat teşkil eden, kendisinin gördüğü veya başkalarından işittiği her şeyi hafızasında belirlediği gibi hatırlasın ve yazdığı her sayfayı daha kitabı okuyup bitirmeden nasıl çiziktirdiyse öyle gönderse ne iyi olurdu! Bana ne büyük bir hizmette bulunmuş olurdu! İmlasına, ifadelerin güzelliğine kaygılanmaya değmez; mevzu imla değil doğruluk ve hakikattir. Bana sitem etmek yahut paylamak yahut herhangi bir şeyi etraflıca düşünülmemiş ve yanlış tasvirlerle fayda yerine zarar verdiğimi bana göstermek istiyorsa da önümde eğilmesine lüzum yok. Bütün bunlar için kendisine minnettar olurum.

Kitabımda tasvir ettiğim ortamda her şeyiyle, hayatıyla ve eğitimiyle uzakta bulunan; ancak içinde yaşadığı tabakanın hayatını bilen yüksek tabakadan bireri de çıksa ve kitabımı aynı suretle baştan sona okumaya, yüksek tabakanın ömrü boyunca karşılaştığı o insanların hatırlamaya, bu tabakaların arasında bir yakınlık var mı acaba, aşağı ortamlarda olan bitenlerin aynısı bazen yukarı ortamlarda da olup bitiyor mu acaba diye dikkatle mülahaza etmeye karar verse ne iyi olurdu! Ve bu hususta aklına gelen her şeyi, yani yukarı ortamlarda bunun teyidi veya reddi olarak hizmet eden her hadiseyi gözlerinin önünde meydana geldiği gibi, ne tavırları, temayülleri ve alışkanlıklarıyla insanları ne de onları çevreleyen kıyafetten mobilyaya ve içinde yaşadıkları evlerin duvarlarına kadar cansız şeyleri tasvir etseydi! Milletın kreması olan bu tabakayı da öğrenmem lazım. Rus hayatını bütün zaviyeleriyle en azından yazacaklarım için bilmem gerektiği kadar öğrenmeden veremem eserimin sonraki ciltlerini.

İnsanların muhtelif hallerini hayal edebilme yahut canlı bir

şekilde gözünde canlandırabilme ve bunları muhtelif sahalarda zihninde takip edebilme kabiliyetine, yani okuduğu herhangi bir yazarın düşüncelerinin derinlerine dalabilme kabiliyetine sahip birileri de olsa hiç fena olmaz; kitabımdaki her bir kişiyi gözlerini ayırmadan takip eder ve şu şu hallerde nasıl davranacağını, başlangıcına bakarak başına neler gelebileceğini, yeni şartların ona nasıl görüneceğini, tasvir ettiğime başka nelerin eklenebileceğini bana söylerdi; bütün bunları bu kitabın yeni baskısından önce başka ve daha iyi bir biçimde dikkate alırdım.

Yorumlarını benimle paylaşmak isteyen tek bir şeyi kuvvetle rica ediyorum: Bunları yazarken eğitim açısından kendisine denk, zevk ve fikirleri itibarıyla onunla aynı, birçok şeyi izahata ihtiyaç olmadan kendiliğinden anlayabilecek biri için yazdığını düşünmesin; bunun yerine karşısında kendisiyle karşılaştırılmayacak kadar düşük eğitim sahibi, neredeyse hiçbir şey öğrenmemiş biri durduğunu farz etsin. İyisi mi, benim yerime bütün ömrü yabanda geçmiş, her şeyi teferruatıyla izah etmek bir çocukla konuşur gibi basit konuşulması gereken vahşi bir köylü olduğunu kabul etsin ve her an onun idraki için yüksek ifadeler kullanmaktan endişe etsin. Kitabım hakkında yorum yapacak kişi bunu aklında tutarsa, yorumları kendisinin düşündüğünden daha anlamlı ve ilgi çekici ve benim için hakikaten faydalı olacaktır.

Bu samimi ricam okurlar tarafından dikkate alınır ve bütün bunları benim istediğim gibi yapmak isteyen iyi yürekli insanlar çıkarsa eğer içlerinde, yorumlarını şu suretle gönderebilirler: İlk önce benim adıma bir paket yaptıktan sonra bunu başka bir pakete koyarlar ve buldukları şehrin yakınlığına göre St. Petersburg Üniversitesi rektörü ekselansları Pyotr Aleksandroviç Pletnev adına doğrudan St. Petersburg Üniversitesi adresine veya Moskova Üniversitesi profesörü pek Sayın Stepan Petroviç Şevirev adına Moskova Üniversitesi adresine gönderirler.

Kitabım hakkında daha önceki bazıları ölçsüz ve insana has tuhaflıklara rağmen samimi görüşleri sayesinde bana kafa ca olduğu gibi ruhça da fayda sağlamış gazeteciler ve genel olarak edebiyatçılar gibi herkesten beni bu sefer de yorumlarından mahrum etmemelerini rica ediyorum. Samimiyetle temin ederim ki beni aydınlatmak ve öğretmek için söyleyecekleri her ne olursa tarafımdan minnetle kabul göreceklerdir.

1. Bölüm

NN vilayet merkezindeki otelin avlusundan içeri küçükçe ama epey güzel bir yaylı girdi: Hani emekli yarbaylar, kurmay yüzbaşılar, yaklaşık yüz köylü canı olan toprak ağaları, uzun sözün kısası orta karar dedikleri türden bekârların bindiği yaylılardan. Yaylıdaki bey yakışıklı değildi ama fena da sayılmazdı, ne çok şişman ne çok sıskaydı; ne ihtiyar denebilirdi ne de pek genç. Gelişi şehirde hiç patırtı çıkarmamış, bir hususiyet de eşlik etmemişti; yalnız otelin karşısındaki meyhanenin kapısında dikilen iki Rus mujik, arabada oturandan ziyade arabayla ilgili birkaç yorumda bulunmuştu. “Hele hele, şu tekere bak,” demişti biri diğerine. “Ne dersin, bu teker Moskova’ya gitse gider mi?” “Gider,” diye cevap vermişti diğeri, “ama Kazan’a gitmez bence, gider mi?” “Kazan’a gitmez,” demişti diğeri. Sohbet de böylece bitmişti. Bir de yaylı hana yanaşırken beyaz yelken bezinden, epeyce dar ve kısa külot pantolonla altından bronz tabanca şeklinde Tula işi kancayla tutturulmuş yakalı göğüslüğü görünen moda uydurulmaya çalışılmış frak giymiş genç bir bey karşılaşmıştı. Genç bey dönüp arabaya bakmış, sonra da rüzgârda uçtu uçacak kasketini tutup yoluna gitmişti.

Araba avluya girer girmez beyi hanın hizmetçisi yahut (Rus hanlarında denildiği gibi) meydancı karşıladı; o

derece canlı ve fır dönen bir adamdı ki yüzünü seçmek bile mümkün değildi. Uzun mu uzundu, sırtında uzun, yakası neredeyse ensesinde, kalın pamuklu bir redingot, elinde de peçeteyle, çevik hareketlerle koşarak çıkageldi, saçlarını savurdu ve gene çevik hareketlerle beyi, Tanrı'nın nasip ettiği odasını göstermeye üst katın ahşap koridoruna çıkardı. Oda malum türdendi; zira otel de malum türdendi, hani vilayet merkezlerinden geçenlerin günlüğü 2 rubleye her bir köşesinde her biri erik kurusu iriliğinde hamamböceklerinin görüldüğü, önü her zaman bir komodinle örtülen öbür kapısı da sakin ve sessiz ama son derece meraklı, yeni gelenin her tür tafsilatını öğrenmenin müptelası bir komşunun yerleştiği komşu odaya açılan huzurlu bir oda tuttukları otellerdendi. Otelin dış cephesi de içine uygundu: Upuzun, iki katlıydı; alt katı sıvasızdı ve hiçbir şey olmasa da kirliyen havadaki amansız değişikliklerle daha da kararmış olan koyu kırmızı tuğlalar öylece bırakılmıştı; üst kat ise hep olduğu gibi sarıya boyanmıştı; alt katta hamut, urgan ve simit satan dükkânlar diziliydi. En köşedeki dükkânda, daha doğrusu penceresinde kırmızı bakırdan semaverle yüzü de semaver gibi kırmızı bir *sbiten*¹ satıcısı vardı; suratı öyle kırmızıydı ki hani semaverlerden birinin zift gibi kara sakalı olmasa uzaktan bakıldığında pencerede iki semaver olduğu bile sanılabilirdi.

Yeni gelen bey odayı incelerken eşyalarını da getirdiler: İlk biraz yıpranmış, yola ilk düşüşü olmadığını gösteren beyaz deriden bir bavul. Bavulu getirenler kısa boylu, koyun postundan gocuk giymiş bir adam olan arabacı Selifan ile otuz yaşlarında, beyin omuzlarından düşme bol bir redingot giymiş uşağı Petruşka'ydı; ilk ba-

1. Doğu Slavlarına has, bal, baharat ve şifalı bitkilerden yapılan hafif alkollü bir içecek. (Ç.N.)

kışta sert görünümlü, dudakları ve burnu iri mi iri olan biriydi bu da. Bavulun ardından maun ağacından, üzerinde Karelya kayınından kakmalı süslemeler olan ufak bir sandık, çizme kalıpları ve mavi kâğıda sarılmış kızarmış bir tavuk da getirildi. Bütün eşyalar getirildikten sonra arabacı Selifan atların işini görmeye ahıra yollandı, uşak Petruşka da kaputunu ve onunla beraber taşıdığı kendine has kokusunu da önceden getirdiği ufacık, çok karanlık, köpek kulübesini andıran antreye yerleşmeye koyuldu; koku, kaputun arkasından taşıdığı çeşit çeşit uşak araç gereçleriyle dolu çuvalıyla pekişmişti. Bu köpek kulübesinde duvarın dibine daracık üç ayaklı karyolasını kurdu, üzerine otel sahibinden dil döküp aldığı ufakça, gözleme gibi yamyassı ve belki gözleme gibi de yağlı, ahi gitmiş vahı kalmış, şilteye benzer bir şeyi serdi.

Hizmetçiler telaşla bu işlerini görürken bey de ortak salonun yolunu tuttu. Bütün yolcular gayet iyi bilir bu ortak salonların nasıl olduğunu: Yağlıboya ile boyanmış, üst tarafları baca dumanından kararmış, alt tarafları da gelip giden yolcuların; ama daha çok da buralı tüccarların (çünkü tüccarlar pazar kurulan günlerde altışarlı, yedişerli gruplar halinde meşhur çaydan iki bardak demlenmeye gelirler) sırtlarıyla cilalanmış o aynı duvarlar; o aynı is karası tavan; meydancı üzerinde deniz kıyısındaki kuşlar gibi sayısız çay bardakları olan tepsisini ustalıklı sallayarak eskimiş döşemenin üzerinde koşturduğu her defasında bir sürü cam saçakları hoplayıp zıplayan kararmış o aynı avize; duvarlarda o aynı yağlıboya tablolar; uzun sözün kısası, her yerde olanın aynısı: Tek fark, tablolardan birindeki perinin öyle büyük memeleri vardı ki böylesini hiçbir okur görmemiştir. Tabiatın bu tür cilvelerine Rusya'ya kim bilir ne zaman, nereden ve kim tarafından getirilmiş, kiminde de bizim sanat meraklısı asillerimiz tarafından kendilerine rehberlik edenlerin tavsi-

yeleri üzerine İtalya'da satın alınmış bazı tarihî tablolar-
da rastlanır. Bey kasketini çıkarıp attı, boynundaki gök-
kuşağını andıran rengârenk yün kaşkolunu çözdü. Evli
erkeklerin karıları böyle kaşkollarını kocalarına elçeğize-
liyle örer, nasıl dolayacağını bir güzel öğretirler; bekârlar
için kimin yaptığını ise kesin olarak söyleyemem, bir
Tanrı bilir bunları; şahsen ben hiç böyle kaşkollar bağla-
madım. Bey kaşkolunu çözdükten sonra yemek getirme-
lerini buyurdu. Hanlarda bulunan muhtelif, sıradan ye-
mekler: Gelip geçici yolcular için bilhassa birkaç haftadır
saklanan lahana çorbasıyla yufka böreği, ilikli nohut,
kapuskalı sosis, kızarmış tavuk, hıyar turşusu ve her za-
man hizmete hazır ezeliyetten intikal tatlı yufka çöreği
önüne getirilir, kimi ısıtılmış kimi de buz gibi servis edi-
lirken bütün bunlar o da hizmetçiye (yahut meydancı-
ya) hanın eski ve şimdiki sahibinin kim olduğunu, iradi-
nin çok mu olduğunu, patronunun büyük bir namussuz
mu olduğunu anlattırıyordu; meydancı ise bu son soruya
alışkanlıkla şöyle cevap veriyordu: "Ah beyim, hem de ne
dolandırıcı." Günümüzde medeni Avrupa'da olduğu gibi
medeni Rusya'da da handa yemek yerken hizmetçiyle
konuşmamış ve hatta bazen onunla şakalaşmamış yapa-
mayan ziyadesiyle muteber insan bulunuyor. Gerçi yol-
cunun sorularının hepsi boş değildi; şehrin valisinin kim
olduğunu, mahkeme reisinin kim olduğunu, savcının
kim olduğunu son derece büyük bir incelikle soruştur-
du, uzun sözün kısası tek bir mühim memuru bile atla-
mış değildi; ama (daha büyük bir titizlik değilse eğer)
daha da büyük bir incelikle, bütün önde gelen toprak
ağalarını, kimin kaç köylü canı olduğunu, şehirden ne
kadar uzakta yaşadığını, nasıl bir mizacı olduğunu, şehre
ne sıklıkla geldiğini de soruşturdu; mıntıkanın durumu-
nu da soruşturdu: Vilayetlerinde birtakım hastalıklar,
ateşli illetler, öldürücü birtakım hummalar, çiçek ve

benzeri şeyler olmasındı – bütün bunları öyle teferruatlı ve öyle bir incelikle sordu ki basit bir meraktan fazlası olduğu belliydi. Beyin hal ve tavırlarında vakarlı bir şeyler vardı ve muazzam bir gürültüyle sümkürüyordu. Bunu nasıl yaptığı belli değildi ama burnu borazan gibi ötüyordu. Belli ki bu kesinlikle masum fazilet hanın hizmetçisinden yana kendisine büyük bir saygı kazandırıyor; adam bu sesi duyduğu her defasında saçlarını savuruyor ve daha da saygılı bir tavırla hazırola geçiyordu ve başını yücelerden eğip soruyordu: Başka bir emri var mı? Bey yemekten sonra bir fincan kahve içti ve arkasına da Rus hanlarında içine elastik yün yerine tuğla veya kaldırım taşına son derece benzer bir şey basılan bir yastık yaslayıp kanepeye oturdu. Burada esnemeye başladı ve kendisini odasına götürmelerini emretti; orada da uzanıp iki saat uyudu. Dinlenip uyanınca han hizmetçisinin ricasıyla lüzumu mucibince polise bildirilmesi için bir kâğıt parçasına unvanını, adını ve soyadını yazdı. Meydancı merdivenden inerken kâğıttan heceleyerek şunları okudu: Daire müsteşarı¹ Pavel İvanoviç Çiçikov,² toprak ağası, iş seyahati. Meydancı bunları heceleyerek çözmeye çalışırken Pavel İvanoviç Çiçikov şehri görmeye çıktı; görünce de tatmin oldu çünkü başka vilayet merkezlerinin gerisinde kalır bir yanı yoktu; taş binaların sarı boya-

1. Rusça *kollejskiy sovetnik*. Ordudaki karşılığı albay olan sivil bir rütbe. İlk defa 1722'de I. Petro tarafından çıkarılan 14 maddelik rütbelere tablosunda 6'ncı sırada. (Ç.N.)

2. Gogol "konuşan soyadlar"ın ustasıdır ve onun bu yeteneği kendisinden sonraki hemen bütün Rus ve Sovyet yazarlarına da geçmiştir. *Ölü Canlar*'da sadece kahramanların soyadlarının kökleriyle ilgili dipnotlar düşmekle yetineceğim; ancak okur, hemen bütün soyadlarının o kişinin başlıca özelliklerini ele verdiğini bilmeli. Yalnız Çiçikov konusunda bir tartışma var; kimilerine göre Çiçikov, tekrarlanan hece sayesinde gülünçlük öğesi katmaktan başka bir anlam taşıyor ama etimologlara göre eski Slavcada *çiç* kökünden geliyor; bu da seyyah, serseri demek. (Ç.N.)

sı insanın gözünü alıyordu, ahşap olanların kül rengi boyası da mütevazı bir esmerlik katıyordu. Binalar bir-iki veya bir buçuk katlıydı; bu sonuncular vilayet mimarlarının fikrinde çok güzel olan ezeliyetten intikal asma katlı evlerdi. Bu binalar bazı yerlerde kır kadar geniş caddenin ve sonu gelmez tahta çitlerin orta yerinde kaybolmuş gibi görünüyordu; kimi yerlerde de öbek öbek yığılmıştı ve buralarda insanlar ve peyzaj daha belirgin bir hareket halindeydi. Ara sıra yağmurla neredeyse silinmiş simit ve çizme resimli tabelalar, bir yerde mavi boyayla çizilmiş ve altında Arşovalı¹ terzi bilmem kimin adını taşıyan bir tabela, kasket dolu mağaza resmi olan bir diğerinde “Ecnebi Vasiliy Fyodorov” yazısı, redingotlu iki oyuncu çizili bir diğeri (bizim oralarda tiyatrolara son perdenin son sahnesinde giren ziyaretçiler öyle giyinir). Öbüründe oyuncular topları nişanlarken, kollar biraz geriye atık, demin havada bir *entrechat*² yapmış bacakları da çapraz halde temsil edilmişti. Onların altında şöyle yazıyordu: “En hakikisi”. Kimi yerde caddeye atılmış, üzerinde kabuklu yemiş, sabun ve sabuna benzer çörekler olan masalar vardı, kimi yerde de içine çatal saplı kocaman balık resmi olan tabelalar asılmış taver-nalar. En çok göze çarpanlar ise üzerinde şu veciz yazının olduğu, kararmış iki başlı devlet kartalı armalı tabelalardı: “Meşrubathane.” Kaldırımların düzgün olduğu yer yoktu. Alt taraflarından yeşil yağlıboya ile harika boyanmış üçgen şeklinde ayakların payanda olduğu, güçlükle ayakta duran sıska ağaçlardan oluşan şehir parkına da göz attı. Yeri gelmişken, bu ağaçlar bataklık sazından uzun olmadıkları halde gazetelerde tasvir edilirken şeh-

1. Varşovalı demek istiyor. (Ç.N.)

2. Klasik balede iki ayak üzerinde sıçrama figürü. (Ç.N.)

rimizin muteber sivil idarecimiz sayesinde, kavurucu bir günde serinlik veren gölgeli, geniş dallı ağaçlardan müteşekkil bu bahçeyle güzelleştiği ve bu suretle yurttaşların kalbinin şükranla dopdolu olarak titrediğini ve sayın şehrin sayın amirine minnet işareti olarak gözyaşlarının sel gibi aktığını izlemenin pek bir dokunaklı olduğu yazılmıştı. Sokak bekçisinden gerektiğinde kiliseye, hükümet dairelerine, valiye kestirmeden nasıl gidileceğini bir güzel soruşturduktan sonra şehrin ortasından akan ırmağı görmeye yollandı; yolda bir direğe çivilenmiş afişi eve gidince şöyle güzelce okumak için kopardı, ahşap kaldırımında yürüyen, arkasından asker üniformalı, eli bohçalı bir oğlanın takip ettiği, hiç fena görünmeyen bir hanıma gözlerini dikip baktı ve sonra muntakanın halini hafızasına kazımak ister gibi gözlerini dört açıp etrafı süzdükten sonra doğruca otelin yoluna düştü, merdivenden çıkarken hanın hizmetçisi kolundan hafifçe destekledi. Çayını içtikten sonra masanın önüne oturdu, mum getirmelerini buyurdu, cebinden afişi çıkardı, muma tuttu ve sağ gözünü hafifçe kısıarak okumaya koyuldu. Yeri gelmişken, afişte mühim bir şey de yoktu: Sayın Kotzebue'nin¹ bir dramasının temsili vardı, Roll'u Sayın Poplyovın, Kora'yı genç hanım Zyablova oynuyordu, diğer oyuncular daha da önemsizdi; ancak hepsinin adını okudu, parter fiyatlarını bile inceledi ve afişin vilayet idaresi matbaasında basıldığını öğrendi, sonra orada da bir şeyler olup olmadığını öğrenmek için arkasını çevirdi ama bir şey bulamadı, gözlerini ovaladı, muntazam katladı ve eline geçen her şeyi koymayı adet edindiği sandığa koy-

1. August von Kotzebue (1761-1819): Alman dramaturg ve romancı. Yaşarken Goethe ve Schiller'den bile popülerdi; Rusya İmparatorluğu'nda rütbelere tablosunda kurmay yüzbaşılığa denk düşen 7. sıradaki kapı müsteşarlığı (*nadvorniy sovetnik*) unvanıyla ödüllendirilmişti. 1819'da Prusya yanlısı diye bir Alman üniversite öğrencisi tarafından öldürüldü. (Ç.N.)

du. O gün galiba bir porsiyon soğuk dana eti ve bir şişe ekşi şçi¹, sonra da engin Rus devletinin kimi yerlerinde denildiği gibi horul horul, derin bir uykuyla sona erdi.

Ertesi gün tamamen ziyaretlere ayrıldı; yeni gelen, şehrin bütün önde gelenlerine ziyarette bulundu. Hürmetlerini sunmak için valiye gitti – vali de tıpkı Çiçikov gibi ne şişman ne sıskaydı, boynunda bir Anna Nişanı² vardı, hatta yıldıza aday gösterildiğini bile söylüyorlardı; yeri gelmişken, gönül adamıydı, hatta ara sıra tül üzerine işleme bile yapardı. Sonra vali yardımcısına gitti, arkasından savcı, mahkeme reisi, emniyet müdürü, mültezim, hazine atölyeleri müdürü... yazık ki şu dünyanın bütün kudretlilerini anmak güç biraz; ama yeni gelenin ziyaretler hususunda alışılmamış derecede faal olduğunu söylemek kâfidir: Hürmetlerini sunmak üzere sağlık idaresi müfettişine ve şehir mimarına bile gitti. Sonra yaylısında oturup başka kime ziyarette bulunacağını uzun uzun düşündü ama şehirde başka memur yoktu. Bu muktedirlerle sohbetlerinde her birini pohpohlamakta da çok becerikliydı. Valiye laf arasında geçiyormuş gibi vilayetine girerken cennete giriyormuş duygusuna kapıldığını, yolların her yerde kadife gibi olduğunu, bilge idareciler tayin eden hükümetlerin büyük övgüleri hak ettiğini söylemişti. Emniyet müdürüne mahalle bekçileri hususunda çok gönül alıcı şeyler söylemişti; henüz sadece sivil müsteşar³ rütbesindeki vali yardımcısı ve mahkeme reisiyle sohbetlerde ise kazaen iki defa ekselansları demiş, bu da onların çok hoşuna gitmişti. Valinin

1. Buğday veya arpadan yapılan, birayı andıran eski bir içki. (Ç.N.)

2. İkinci derece Anna Nişanı üniformanın yakasına; birinci derece Stanislav Yıldızı göbeğin sağ tarafına takılırdı. (Ç.N.)

3. Rusça *statskiy sovetnik*. Rütbeler tablosunda beşinci sırada yer alan, orduda yarbaylığa denk düşen rütbe. (Ç.N.)

kendisini aynı gün evindeki kabulü şereflelendirmeye davet etmesi, diğer memurların da kiminde öğle yemeğine, kiminde ufak bir *boston*¹ partisine, kiminde bir fincan çay içmeye çağırması bunun sonucuydu.

Yeni gelen görüldüğü kadarıyla kendisinden fazla bahsetmekten kaçınıyordu; bahsettiğinde de birtakım genel laflarla, belirgin bir tevazuyla yapıyordu bunu ve böyle hallerde sohbeti biraz kitabi bir hal alıyordu: Şu dünyada önemsiz bir solucandı, kendisine fazla ilgi gösterilmesine layık değildi, vakti zamanında çok şey görmüştü, hakikate hizmetten şaşmamıştı, kimi hayatına bile kasteden pek çok düşmanı vardı, artık huzur bulmak arzusuyla ikamet için kendine bir yer seçme arayışındaydı ve bu şehre gelmişken başlıca ileri gelenlerine hürmetlerini sunmayı vazgeçilmez bir vazife addetmişti. Kendisini pek kısa bir sürede vilayet davetinde gösterecek bu yeni şahsiyetle ilgili şehirdekilerin öğrenebildikleri işte bundan ibaretti. Bu davete hazırlık iki küsur saat sürdü; yeni gelenin tuvaletine her yerde görülmeyecek kadar özen gösterdiği ortaya çıktı. Öğle yemeğinin ardından kısa bir uykudan sonra elini yüzünü yıkamak için lavaboyla su getirmelerini buyurdu ve içeriden diliyle şişirdiği iki yanağını da son derece uzun bir süre sabunla ovaladı; sonra hanın hizmetçisinin omzundaki havluyu aldı, evvela hanın hizmetçisinin suratına iki defa fokurdadıktan sonra dolgun yüzünü kulaklarından başlayıp her bir yandan onunla kuruladı. Sonra aynanın karşısında göğüslüğünü taktı, burnundan dışarı çıkmış iki kılı kopardı ve bunun hemen arkasından kendisini kızılırcık renkli ışıltılı bir frakın içinde buldu. Bu suretle giyindikten sonra sağda solda tek tük pencerelerden gelen cılız

1. Dönemin en ünlü iskambil oyunlarından biri. (Ç.N.)

bir ışığın düştüğü sonu gelmeyecekmiş gibi görünen geniş caddelerde kendi arabasıyla yola düştü. Yeri gelmişken, vali konağı öyle bir aydınlıktı ki sanki balo veriliyordu; arabalarda fenerler, girişte iki jandarma, arabacıların uzaktan gelen bağırışları – uzun sözün kıyası, her şey gerektiği gibiydi. Çiçikov salona girince bir anlığına gözlerini sınımsız yummak zorunda kaldı çünkü mumların, lambaların ve hanımların elbiselerinin parlattığı korkunçtu. Her şey ışıkla yıkanmıştı. Kara renkli fraklar görünüp yitiyor, karasineklerin temmuz ayının yaz sıcağında ihtiyar kilerci kadın açık bir pencerenin önünde dövüp de parıldayan parçalara bölerken saçılan şekerin üzerinde dolandığı gibi tek tek ve gruplar halinde dolanıyordu: Çocuklar etrafa toplanmış, kadının tokmağı kaldıran sert ellerinin hareketlerini merakla takip ederek gözlerini ayırmadan bakarlar; hafif bir bulut gibi havalanan karasinek filoları buraların patronuymuş gibi cüretle pike yapar ve ihtiyar kadının gözlerinin zayıflığından ve bir de güneşin almasından faydalanıp kimi tek tek kimi gruplar halinde bu leziz parçacıkların üzerine saçılırlar. Ama bunlar olmasa da her bir adımında harika lezzetler sunan zengin yazla doygundurlar ve pike yapmaları da yemek için değil şeker yığınının üzerinde ileri geri gezinip kendilerini göstermek, arka veya ön bacaklarını birbirine sürtmek yahut onlarla kanatlarının altını kaşımak veya iki ön bacağını da uzatıp başının altını ovalamak, sonra gerisin geri dönmek ve gene kaçmak ve yeni, küme küme filolarla gene dönmek içindir.

Vali koluna girip de oracıktaki karısını kendisine takdim ettiğinde Çiçikov daha etrafını enine boyuna inceleyememişti. Misafir burada da kusur işlemedi: Ne çok büyük ne de çok küçük bir unvan sahibi orta yaşlı biri için gayet nezih bazı komplimanlarda bulundu. Dansa kalkan çiftler geri kalanları duvara sıkıştırınca da ellerini arkasın-

dan bağlayıp iki dakika boyunca büyük bir dikkatle izledi. Birçok kadın modaya uygun, güzel giyinmişti; öbürleriyse vilayet merkezine Tanrı ne gönderdiyse onu giymişti. Her yerde olduğu gibi burada da erkekler iki türlüdü: Hanımların etrafında dolanan sıskalar; bunların bazıları Petersburg'lu olanlardan güçlükle ayırt edilebilecek türdendi: Favorileri de Petersburg'lular gibi temiz, üzerinde bir güzel düşünülüp taşınmış ve zevkli bir şekilde taranmıştı yahut asil görünüşlü sinekkaydı tıraşlı oval suratları vardı, hanımların yanına tıpkı Petersburg'da olduğu gibi tasasızca ve rahatça oturuyor, onlar gibi Fransızca konuşuyor ve hanımları da tıpkı öyle güldürüyorlardı. Öbür erkek türü ise şişmanlardan ve Çiçikov gibi olanlardan, yani ne fazla şişman ne de sıskalardan müteşekkildi. Bunlar ilk grubun tersine gözlerini hanımlardan öteye kaydırıp uzak duruyorlardı ve valinin uşağı Vist partisi için yeşil masayı açtı mı acaba diye sağa sola bakıyorlardı. Yüzleri dolgun ve yuvarlaktı, kimileri siğilliydi kimileri de çiçekbozuğu, kafalarındaki saçları da bir halta benzemiyordu, ya kısacık kestirilmiş ya da usturaya vurulmuştu; yüz hatları ise yusuyuvarlak ve kuvvetli görünüyordu. Bunlar şehirdeki muteber memurlardı. Heyhat! Şişmanlar şu dünyada işlerini sıskalardan daha iyi görüyorlar. Sıskalar daha ziyade özel görevlendirmelerde hizmette bulunuyor veya orada burada iş olsun kabilinden doluyor; varlıkları fazlasıyla avare, havai ve tamamen güvenilmez. Şişmanlar ise asla dolaylı bir yer işgal etmiyor, her şeyleri doğrudan; oturdukları yerde sağlam ve güçlü oturuyorlar, hani altlarındaki yer çatırdayacak, çökecek olsa kalkıp kaçmazlar bile. Bakınca parlak görünmeyi sevmezler; frakları sıskalarınki gibi usta işi değildir ama Tanrı'nın lütfu ceplerinden eksik olmaz. Üç senede sıskanın elinde rehine konulmamış bir tek can kalmaz; şişman adamsa sakın olur, şehrin ucunda bir yerde konak mı var,

karısının adına alıverir; sonra öbür ucunda başka bir konak, sonra şehre yakın ufakça bir köy, sonra bütün araziyle bir nahiye. Tanrı'nın ve devletlülerinin hizmetindeki, herkesin hürmetini kazanmış şişman en nihayet memuriyetten ayrılır, oturduğu yeri değiştirir ve bir toprak ağası, eli açık şanlı bir Rus beyi olup çıkar ve yaşar, hem de ne yaşar! Onun arkasından sıska mirasçılar Rus âdetine uygun olarak babadan kalma ne varsa har vurur harman savurur. Çiçikov cemiyeti mülahaza ederken kafasını neredeyse bu türden düşüncelerin meşgul ettiğini gizlemek olmaz; en nihayet şişmanlara katılması da bunun neticesiydi, oradakilerin neredeyse hepsi tanıdık şahsiyetlerdi: Kalın ve kapkara kaşları olan ve sol gözü sanki, "Hele şu öbür odaya gidelim kardeş, sana diyeceğim var," der gibi birazcık seğiren savcı – yeri gelmişken sessiz ve ciddi bir adam bu; posta müdürü, biraz kısa boylu ama nüktedan ve filozof; mahkeme reisi, çok akıllı başında ve nazik biri – bütün bunlar Çiçikov'u eski bir ahbabları gibi karşıladı, Çiçikov da hafifçe yana eğilerek ama nezaketten yana da eksikliği olmayan bir karşılık verdi. Çok muhterem ve muhteber toprak ağası Manilov ve ilk bakışta biraz sakar olan Sobakeviç¹le de orada tanıştı; bu ikincisi ayağına basıp, "Affedersiniz," demişti. O anda kendisine Vist partisine davet eden bir pusula takdim ettiler, o da aynı şekilde nazik bir reveransla aldı. Yeşil masanın etrafına oturdular, akşam yemeğine kadar da kalkmadılar. İnsanların en nihayet kendilerini mühim bir meşgaleye kaptırdıklarında hep olduğu gibi bütün sohbetler tamamen kesildi. Posta müdürü çok konuşkan biri olmasına rağmen o bile kartları eline alınca yüzünde ansızın düşünceli bir ifade belir-

1. Manilov, Rusça *manit*, *zamanivat* kökünden; o da *cezbe* kökünden gelir. Sobakeviç ise *sobaka*, köpek kökünden; kaba, vahşi, biraz da masalsi bir hava-sı var. (Ç.N.)

di, altdudağını üstdudağıyla örttü ve oyun boyunca da bu halini korudu. Vale, kız ve papaz çıktığında eliyle masaya sertçe vuruyor ve çıkan kızsız eğer, “Defol, kocamış papaz karısı!” Papazsız da, “Defol, Tambov mujiği!” diyordu. Mahkeme reisi ise şöyle diyordu: “Papazı bıyıklarından yakaladım! Kızı saçlarından yakaladım!” Bazen kartı çarkarken şöyle ifadeler de dökülüyordu: “Öf! Başka bir şey mi yoktu!” Yahut şöyle bağırışlar: “Pislik! İblisin! Sinekmiş!” Yahut: “Sinek! Sünek! Tünek!” Kısaca da, “Si!” – Kâğıtları kendi meclislerinde takdis ettikleri isimlerdi bunlar. Oyunun sonunda hep olduğu gibi epey gürültüyle tartıştılar. Bizim yeni misafir de tartıştı ama son derece ustalikle; yani herkes tartıştığını gördü ya, gayet hoş tartıştı. Asla, “Size çaktım!” demedi ama, “Müsaadenizle sizin ikiliye çakmış bulunuyorum,” gibi şeyler söyledi. Hasmılarıyla daha ziyadesiyle bir mutabakata varmak için dibinde güzel koksun diye konulmuş iki mor menekşenin dikkat çektiği mineli gümüş tabakasını uzatıyordu. Misafirin hususi ilgisini en çok yukarıda adı geçen Manilov ile Sobakeviç çekiyordu. Mahkeme reisiyle posta müdürünü oracıkta biraz öteye çağırıp bunlar hakkında derhal malumat edindi. Muhataplarına yönelttiği birkaç soru, misafirde sadece merak değil sağlam ve kapsamlı bilgi edinmek arzusunu da gösteriyordu; zira evvela bunların her birinin kaç köylü canı olduğunu, malikânelerinin ne durumda bulunduğunu soruşturmuş, isim ve baba isimlerini ancak bundan sonra öğrenmişti. Kısacık bir zamanda onları tamamen büyülemeyi başardı. Şeker gibi tatlı gözlerini her güldüğünde kısan, henüz orta yaşlı biri olan toprak ağası Manilov onun için deli olacaktı neredeyse. Çiçikov’un elini uzun uzun sıktı ve kendisinden, onun deyişle şehir kapısındaki karakola sadece 15 *verst* mesafedeki köyünü bir ziyaretle şereflendirmesi için dil dök-tü. Çiçikov başını epey nazik bir tavırla eğerek ve samimi

Gogol'un ilk kez 1842'de yayımlanan romanı *Ölü Canlar*, 19. yüzyıl Rus edebiyatının başyapıtı niteliğindeki eserlerinden biridir. Yazarın Dante'nin *İlahi Komedya*'sından esinlenerek üç cilt olarak tasarladığı eserin ilk cildi sansür komitesinden büyük eleştiriler alır, ikinci cildi ise ağır bir bunalım döneminden geçen Gogol tarafından yakılır, birkaç kez yeniden yazdığı bu bölümler sonradan yayımlanır, üçüncü cildiyse hiç yazılmamıştır.

Düzenbaz Çiçikov, zengin olmak hayaliyle kurguladığı şüpheli planını uygulamak üzere yerel toprak ağalarının hayatta olmayan kölelerini kâğıt üzerinde satın almak için kasaba kasaba dolaşır. Gogol, okuyucuya Çiçikov'un serüvenlerini aktarırken aptallığıyla, açgözlülüğüyle, mülkiyet hırsıyla ettiği alay Rus toplumunun ahlaki eksikliklerini ve bireylerin zaafalarını ortaya koyar.

Ölü Canlar'ın bu ilk cildinde dönemin Rus toplumunun derinliklerine inerek sosyal ilişkiler ağına ışık tutan hiciv niteliğinde bir toplumsal eleştiri, "bir epik şiir"dir. Gogol'un keskin gözlem yeteneği ve karakter analizlerindeki derinlik eserin her sayfasında kendini hissettirir. *Ölü Canlar*, yalnızca bir roman değil aynı zamanda Rus toplumunun aynasıdır.

"Gogol'un kahkahasının ardında görünmez gözyaşları hissedersiniz."

Aleksandr Puşkin

#dünyaklasikleri #rusklasikleri #çarlıkrusyası #feodalite #bozuktur #hiciv #mülkiyet

Kapak resmi: Léon Augustin Lhermitte

